

Становище

на проф. протопрезв.д-р Николай Шиваров, член на журито като научен ръководител

Темата на дисертацията „*Тенденции за централизация на култа в Йерусалимския храм през втората половина на VIII в. пр. Хр. (археологическо и екзегетическо изследване)*“ поставя правилно акцент върху важна и сложна епоха на утвърждаването на монотеизма в израилското общество и на неговото разгръщане в контекста на историческия живот в близкоизточния регион. Актуалността на темата се обуславя от необходимост да се представят съвременните научни виждания, хипотези и дискусии, да се анализират критично и да се разкрият обосновано както изводът за обема на Езекиевата реформа с оглед очистването на култовия живот и централизирането му, така и да се установят движещите сили в нея и резултатите ѝ в периода. Изпълнението на тази задача изисква мултидисциплинарно изследване, което докторантката Дамянова се насочва успешно да извърши.

В Увода Дамянова очертава приетата основна хипотеза, оформена въз основа на библейските и извънбиблейските извори (като анализа на Сенахирим), стремейки се да установи динамизирането на централизацията. Тя включва и по-ранни тенденции, за да установи богословската им интерпретация за спасителната история на човечеството (надисторически момент, с. 16). *Методите си* (съ херменевтични и археологичните), използва умерено и планово (ср. с. 37 нат.), за да изясни въпросите и изтъкне богословието на изворите. Археологическите приноси (вкл. данните от веществени и писмени находки) ѝ позволяват да възприеме определена хронология.

Докторантката последователно разкрива предпоставките за реформата и проследява изграждането на храмовото богословие с централна идея за пребиваването на Яхве там. Тя поставя проблематиката и в контекста на държавното укрепване, намерило различен израз при юдейските царе Ахаз и Езекия.(гл. 1 и 2). Анализите на наличния синкретизъм и на пророческата дейност съпровожда и с изяснителни модели, вкл. за трите равнища на култа, което позволява да се разграничават различни равнища на монотеистично изповядване и на синкретични разновидности (с. 118 нат.). Археологическият поглед подпомага екзегетическите усилия за вникване в данните за различни култови съоръжения (масеби, ашери, високи места) – приемани при монотеистично схващане, а отстранени при реформата, поради близостта им със сходни политеистични съоръжения. За изясненията до-принася и археологичният поглед към две забележителни култови места – в Tell \square Arad и Tell es-Seba \square . В заключение е разгледан и обобщително въпросът за продължителността и мащабите на реформата, обогатено със застъпеното в книга Второзаконие, с което тя е поставена и във връзка с последвалата от цар Йосия. Прозвучава ясно становището на Дамянова за хода и обема на реформата.

Към дисертацията са дадени и приложения: бълг.превод на асирийско описание на похода на Сенахирим; карти, схеми и изображения, библиография за използваната научна литература (на различни езици).

В хода на изследването Дамянова се въздържа да абсолютизира стореното от Езекия и да го определи за осъществено докрай (с. 181 сл.). Причина за това тя намира във факта, че широките народни слоеве са приемали култови места извън столицата като легитимни, щом като традиционно са били яхвистични, така че не

са били подгответи за реформата. Изводът на Дамянова е, че това улеснявало политеистични реставрации при Манасия.

Докторантката засяга и въпроса, защо при споменаваното очистване не е била намерена книга Второзаконие (т. нар. "Пра-Второз." за някои), а само при Йосия, и дали тя още не е била написана. Въпросът е важен, но е трудно да се отговори за причината без конкретни податки в изворите.

Екскурсът свързва изследването на реформата на Езекия с някои въздействия в по-късно време – с отстъплението при Манасия, Йосиевата реформа, приемането й след плена, и в християнството. Дамянова е обосновано на становище, че идеята за централизацията на храма довежда до разгръщане на месианизма и неговото доуточняване в христоцентризма. За това тя цитира и част от Второто слово на св. Йоан Златоуст, считана за изгубена, посветена на централизацията на култа. Тя изтъква накрая, че след централизацията на храма по-късно Бог освобождава вярващите от това ограничение, което разкрива път за Църквата и извършване на св. Евхаристия на всяко свето място.

Когато Дамянова сравнява Йерусалимския храм с паралелни архитектурни типове в Ханаан и Сирия, пропуска типа "Бит Хилани". Този въпрос изисква и отделно монографно изследване. След втората глава е полезно да са приложени изводи. Относно някои противоречиви археологични виждания (например на Ахарони и Усишкин) въпросът за т. нар. максимализъм и минимализъм би могъл да се осветли в екскурс (или пространно под линия) допълнително.

Дисертацията е четивна и това спомага за нейното използване също от хора без по-големи познания в използваните дисциплини. Публикации на докторантката изявяват желание за своевременно запознаване с дисертационните ѝ трудове.

Очертаните от докторантката приноси са приемливи с някои доуточнявания. Във втория към "липсата на съчинения" е добре да се прибави "монографни", а в третия към "теренна работа" - „визуална".

*

Темата на дисертацията на докторант ЕКАТЕРИНА ДАМЯНОВА е навременна и от голямо значение за разкриване на реформата на цар Езекия, отбелязана в малка мяра в старозаветни текстове. Използването на съвременни научни литературни и археологични методи и на лични визуални погледи върху резултати от разкопки извън Йерусалим допринасят за правилни изводи и заключение без пресилване. В труда проличава последователно методологично разкриване на идейното значение на текстове и находки. Желателно е да се открие възможност за отпечатване на труда, както и за бъдещи полезни трудове. Наличните грешки и празноти в някои детайли нямат отражение върху ясно положителната оценка за дисертацията. Всичко това ми дава основание и като научен ръководител да препоръчам журито да даде положителния си вот в процедурата за присъждане на Екатерина Дамянова на образователно-научната степен "доктор".

София, 25.04.11

М. С. Дамянов